

ÁTTEKINTŐ BEVEZETÉS

ÍRTA
HEGEDŰS LÓRÁNT

VILÁGTÜKRÖR. EZ a mi munkánk célja. A középkor rejtelmes Mágusairól beszélük, hogy kiálltak egy meredek sziklabérc tetejére, maguk körül nagy tüzet gyújtottak és acéltüköröt tartottak maguk elé, amelynek mind a két oldala élesen vissza tudta verni a belévetődő képet. Ilyenforma elképzelés az, amellyel most elindulunk: a tűz, amely körülöttünk még mindig lángol, a világháború el nem taposott zsarátnoka; a tükör, amelynek két szintje van s mit az olvasó előtt akarunk megforgatni, ennél a különös világításnál kettős látomást ad. Ha messzire fordítjuk, az elhagyott völgyben a nagy háború előtti állapotok hátrahagyott alakulatainak rajzát tünteti fel. Ha felénk fordítjuk a tükör, a nagy ézengés után előállott világhelyzet jelenik meg előttünk. Csodálatos és ember előtt eddig ritkán megjelent két panorama az, amely az olvasó szemeibe a tükör egyik vagy másik oldalának felvillanásakor belé fog vetődni. Rendkívülinek mondhatjuk az egész kísérletet, mert rendkívüli s emberfölöttien szokatlan volt mindaz, amit a mi szerencsétlen nemzedékünk megért, midőn éppen akkor érkezett el cselekvései útján a történelembé, midőn az emberiségnek eddig legnagyobb katasztrófája, a négyesztendő világháború ránszakadt.

Semmi kétség aziránt, hogy az 1914—1918-as évek megrázó s átalakító jelenségeit nemcsak mi fogjuk egész életünkön át a legnagyobb élménynek tekinteni, amely földi pályánkon ért, hanem bárhány nemzedék is fog utánunk következni, míg az emberiség tovább halad kifürkészhetetlen útján és a maga történetét beírja a föld kérgének rovátkáiba: ez a világháború mint egy el nem tüntethető óriási var, mely nagy sebet takar, fog mindig ott élni a történelem könyveiben s az emberiség emlékezetében. Ezért gondoljuk azt, hogy nem végzünk haszontalan munkát, mikor legjobb erőnket megfeszítve, felemeljük a Világtüköröt és arra kérjük az olvasót, nézzen bele mind a két lapjába: az egyik a múlt gazdasági alakulatait tárja elénk, amint elsüllyedtek a sors elhagyott völgyeiben. A tükör másik lapja azokat az új gazdasági képleteket vetíti vissza, amelyek mint nagy földrengés után

a geológiai korszakokban, úgy az emberi történet e nagy korszakában egyszer csak fölemelkedtek a föld mélyéből, ahol a vulkánok tüze elolthatatlanul lobog. Valóban, ez a nemzedék a szörnyű kínokért és kiapadhatatlan nyomorúságért megkapta, amire messzi századok óta nem volt példa: amire a földtani rétegek kutatói annyiszor várnak: előttünk, a mi lábunk alól támadt egy új gazdasági világ, mélyről, igen mélyről, hiszen a háború emberpoklából született meg mindaz, ami ma bennünket, meglepett nemzedéket, kik még nevet sem tudunk adni új észleleteinknek, immár körülvesz. Ha volt valaha nagyszerű összehasonlításokra és átfogó tanulságokra alkalom, úgy ez a mostani az, amidőn a világháború által kettétépett gazdasági kialakulás mesgyéjén állva, még a nagy változás mind a két felébe be tudunk tekinteni. Őseink megszokták a világháború előtti béke alakulatait és azok már annyira beleélték magukat több nemzedékbe, hogy szinte állandó természetadta erőknek és adottságoknak érezték mindazt, ami őket a gazdasági világban körülvette. Az utánunk születő nemzedékek viszont elképzelhetetlennek fogják tartani atyáink világát. Lelkiségüket semmiképen nem képesek majd abba beállítani, mert a maguk új, háború utáni összefüggő intézményeit, berendezéseit és gondolatait éppoly megdönthetetlen adottságoknak fogják elképzelni, mint ahogy atyáik tették a maguk világában. Egyedül a mi nemzedékünk az, amely nemcsak tudja, de minden idegszálán át átérezte, hogy két külön világ van, az egyik, amely a világháború előtti esztendőkrónikáját töltötte meg, a másik, mely a nagy vulkánkitörés láváinak kihüléséből teremtett új kérést az emberiség megélhetésének és minden világrész berendezkedésének. Ezért emeljük föl a Világtükört most az olvasó elé.

Maga, vállalkozásunknak ez a nagy merészsége és az a szándék, hogy mennél világosabb, feledhetetlenebb és átfogóbb legyen a kép, mégpedig a tükör mind a két oldalán, amelyet az olvasó elé akarunk tární: arra kötelezi e munka szerzőit, hogy csak a nagy távlatokkal dolgozzanak és csak a legjobban kiütöző vonulatok rajzát vegyék föl bemutató szemléletük körébe. Minden oly kísérlet, mely mozaikok apró darabjaiból akarná összeállítani a múltnak és jövőnek a gazdasági szembeállítását, kezdettől fogva elhibázott lenne és tökéletlen torzeredményt adna. Először azért, mert nincs oly emberi szorgalom, amely bár egy hosszú életet szánna is reá, az összes darabjait össze tudná szedni a világ minden tájáról annak a mozaikképnek, amely ily óriási ábrát akar feltüntetni. Másodszor azért, mert minden emberi tudás háttérében ösztönszerű emberi érzések rejtőznek; mert

eppen a világháború lelkeket és nemzeteket legmélyebb valójukban rendített meg, képtelenség elhinni azt, hogy ezeket a mozaikdarabokat ne hamisíthatná meg igen könnyen a közvetlen érdekelt szemlélőnek, tehát magának az írónak az a lelki élménye, amelyet a világháború alatt szerzett. Így a tárgyilagosság már kezdettől fogva ki volna zárva és bizonyos tekintetben az adatok minden kicsinyes csoportosítása az egész képlet meghamisítására vezetne. Valóban, minden ily mozaikmunkása a történelemnek, avagy a közgazdaságnak, úgy járna, minthogyha a tenger partján a dagály által kihordott milliárdnyi összetört kagylót akarná először egybegyűjteni és összeragasztani, hogy azokból értesse meg az óceán életét. Mi valóban a történelem óceánjának egyik dagályát, többet, egy hihetetlen szökőárját éltük keresztül, ezért csak a nagy vonások általános összefoglalása adhatja meg a biztosítékot arra, hogy valóban az igazság partján járunk buzgó és eltökélt keresgélésünkkel. Minden kutató, midőn ily óriási eseménytorlódás és ennyi megszámlálhatlan adattörmelék között találja magát, önkéntelen érzi azt a reáboruló nagy szerénységet, amelyet az emberi ész egyik legnagyobb és legdiadalmasabb bajnoka, Newton mondott, aki így szólt: „...néhány kavicsot sikerült fölszednem az igazság óceánjának partján.“ Többre mi sem vállalkozhatunk.

Ha az olvasó munkánknak ez első sorai után beletalálja magát a világtükör felmutatásának abba az igézetes látványába, amely bennünket, kik a kísérlethez szerény erőnkkel hozzájárulunk, mind jobban és jobban elkápráztat, mennél tisztább körvonalakban domborodott ki a nagy feladat, mit el kellett végeznünk, akkor egy pillanatra, mintha távoli villámlás cikázása világítana bele a kettős nagy panorámába, hirtelen föl fogja ismerni egy olyan szembeszökő egybehasonlításnak lehetőségét, amelyet, mihelyt egyszer reátalált, soha nem fog többé elfeledni. Legalább így jártunk mi mindnyájan, akik a világháború mesgyéjéről a múlt századok s az ezután következő történeti korok képét egymással szembeállítottuk. Ez a különös felvillámló és feledhetetlen egybehasonlítás egyszerre mintha századok titkait lebbentené fel előttünk: mintha Európa egész múltját és eljövendő idejét egyetlen varázsszóval magában foglalná. Szinte azt mondhatnám, hogy meggyökereztek lábaink, mihelyt ez a látomány megjelent előttünk. Hiába hessegetjük, ő mindig visszatér, nyilván azért, mert oly mély és állandó igazságot rejteget magában, amelyet semmi hangulat, semmi új adat, semmi gondolatirány eltakarni és elfátyolozni nem tud. Ez a váratlan összehasonlítás áttör az egész szemléleten. A mi varázstükrünknek s a belé-

vetődő összes sugaraknak itt van a góca. Ez a látomány íme a következő: azt a földrészt, Európát, amely a mi hazánk is, s amely az emberiség modern fejlődésének igazi földje, már egyszer érte egy, de csak egyetlenegy hasonló sorsfordító katasztrófa, mint az általunk megért világháború. Az európai műveltség volt az, amely — bármily sokra becsüljük is akár Ázsia nagy birodalmainak, akár az Inkák államának, akár Egyiptomnak csudálatos alkotásait —, az egész emberiséget összefüggő mivoltában először foglalta egybe. Az egybefoglaló hatalmas erő a római birodalom volt, annak a nagyszerű nemzetnek államalkotó műve, amelynek, amint tökéletes téglautjait bámulva ássa ki a modern kutatás, akként hadi szervezete és jogi fölépítése oly örök eredményeket adott az egész világnak, amelyek nélkül sem Európának, sem az utána indult többi földrésznek mai fejlődését és gazdasági képét elképzelni is lehetetlenség. A római birodalom valóban az akkor ismert egész művelt fehérfajú emberiség megszervezésének legtökéletesebb és örökre feledhetlen kialakulása volt. Ez a római birodalom azonban az V. században megbukott s maga alá temette nemcsak a latin császárok egész állami szerkezetét, hanem a klasszikus műveltséget is, úgyhogy utána hosszú, sötét századoknak kellett elkövetkezniök, valameddig a széttépett európai emberiség megint egymásra talált és megkezdhette azt a modern kifejlődést, amelynek tetőpontját a világháború előtt érte el az európa-amerikai nagy civilizációban. És ha most azt kérdezzük, hogy miért következett be ennek a tökéletes római államszervezésnek és műveltség kiépítésének az összedülése, akkor a felelet igen egyszerű: bár minden erő és lehetőség megvolt arra, hogy a rómaiak előbb Európa, majd a többi földrész fölfedezésével úgyszólván az egész emberiséget egyetlen nagy szervezetbe összefogják s ezzel az egyetlen állam örök vágyódását megteremtsék: a fölséges és még ma is romjaiban bámulatra hívó kísérletnek meg kellett buknia. A római birodalom katasztrófája előállott azért, mert az óriási és folyton fokozódó katonai, politikai és műveltségi kiterjeszkedést, amely immár emberi nyelven szólva, végtelenbe indult, megakasztotta, végessé tette, sőt összetörte egyetlen körülmény. Ez a körülmény s a nagy birodalom összedültének igazi oka az volt, hogy az antik világ nem tudta kitermelni azokat a műszaki találmányokat, amelyek nélkül ily óriási államszervezet s annak gazdasági élete élőtest gyanánt fenn nem tartható.

Aki ma olvassa Tacitus Annaleseit, az már nem azzal a szemmel látja híradásait, mint atyáink, vagy iskolai tankönyveink, akik a nagy római tör-

ténészen a tömör stílusnak mesterét és egyúttal a legtárgyilagosabb és legszárazabb, tehát a legmegbízhatóbb krónikáírót látták. Aki ma olvassa Tacitust, abban egy nagy lélek rettentő lírai fölsóhajtásait találja meg: majdnem gróf Széchenyi Istvánhoz hasonló lelkiüdülmek elrejtett bizonyítékait. Ő, aki a római fegyverekért és különösen hőséért, Germanicusért rajong és aggódik, folyton azt ismétli, hogy a császári Rómát érő szerencsétlenségek azért következnek és halmozódnak kérelhetetlenül, mert a Rómából küldött segítségek mindig későn érkeznek és a megérkező parancsok a nagy távolságok folytán már egészen megváltozott helyzetet találnak. A mi nyelvünkre fordítva, ez azt jelenti, hogy lehetetlenség óriási területre szétszórt és tengerek által elválasztott állami és gazdasági életet egységesen összetartani, ha a parancs átvitelére, tehát az állami akarat villamos erejének továbbszállítására nem állott rendelkezésre más, mint a lófogat és a vitorlášhajó. A római birodalom katasztrófája az volt, hogy az a politikai kiterjeszkedés csak a modern technika eszközeivel, távbeszélővel, távíróval, gőzmozdonnyal, villamos motorral lett volna összetartható, ámde az antik világ és annak végső beteljesülése, a római birodalom nem bírta azokat a technikai találmányokat előteremteni, amelyek egy oly óriási organizmusnak, mint amit fegyvereivel és jogi készségével megteremthetett, az életben fenntartásához feltétlenül szükségesek lettek volna. Pénzügyileg ugyanaz volt a helyzet, miután Róma nem tudta feltalálni a papírpénzt és azt, amit ma bankszervezetnek nevezünk. Ezért forgalmának lebonyolításában kizárólag ércpénzre volt utalva s ez a műszaki hiány a gazdasági vérkeringést lehetetlenné tette. Ezért a nagy testnek ki kellett hűlnie minden csodálatos tökéletessége mellett. Ezért nem bírta ki a Cézárrok birodalma az életet és ezért következett be az európai műveltség első nagy katasztrófája. A felbomlás tünetei egyetlen ősökra vallottak: politikai és gazdasági terjeszkedést nem tudta követni a műszaki világ hasonló nagyerejű kifejlődése.

És most, míg a múlt felé fordított tükör ránknézve ezt a felfedező látományt vetíti, amit apáink nem vettek észre, addig ugyanannak a tükörnek* a másik lapja, amely a közelmúltat s a jelent mutatja, bevilágít e második nagy világkatasztrófának legmélyébe. Mert ha nem akarjuk szándékosan elvonni az igazság lángjai elől szemünket, akkor meg kell látnunk, hogy a római birodalom testén tapasztalt nagy és végzetes összeütközésnek, mely egyfelől a politikai és gazdasági kialakulás előrehaladottsága, másrészt a technika elmaradottsága folytán előállott, mi éppen az ellenkező képle-

tébe jutottunk bele. Európa mostani katasztrófájának összefoglaló s mindent felölelő jellemzése éppen ellenkezője a római birodalom halálossá vált s minden népet magával rántó végzetének. A mi korunkban a technikai, a műszaki világ oly óriási s az egész embertörténetben páratlanul álló haladással igyekszik átölelni a földgömböt és elérni az emberiség minden fajzatát, hogy ezzel szemben a politikai berendezkedés nem tudott lépést tartani sem szervezőerőben, sem gondolkozásban, hanem a haladó technikával szemben előállott a politikai és gazdasági összezsugorodás képlete. Az óriási ellentét tehát, mely a haldokló Rómában politikai erő és műszaki felkészültség között megjelent az európai civilizáció első katasztrófája alkalmával, most sokkal nagyobb arányokban és megfordított látvány alakjában merült föl a világháború megvilágításában. A végzetes folyamat az, hogy a repülőgép, a rádió csudálatos száguldásai mind gyorsabb ütemben fogják át zseniális technikusok egymást segítő fölfedezései alapján a földrészeket, az óceánokat és az egész immár teljesen fölfedezett földgömböt: ellenben ugyanakkor a politikai világ nem a kiterjeszkedés, hanem az összezsugorodás, nem az egyesülés, hanem a széttépés és szétszakítás jegyében folytatja a maga életét. Tehát előáll egy oly katasztrófális helyzet, amelynek a jelenségei napról-napra mind tisztábban láthatók és egyelőre megállíthatatlannak látszanak, amely helyzetnek a világos felismerése jelzi Európa egész mai helyzetét s jövőjének veszélyét. Világos, hogy politikai összezsugorodás, a nemzetek közti válaszfalak emelkedése és ugyanakkor a mind magasabb falakkal körülvett nemzeti gazdasági elzárkózás összeférhetetlen a műszaki világnak az egész emberiséget mind gyorsabb ütemben átfogni akaró haladásával. Ezt a nagy ellentétet, amely a világháború és az azt követő békék katasztrófális megrendülései között emelkedett ki a föld mélyéből, ma még politikusok és közönség, műszaki emberek és a gazdasági érdekek képviselői nem látják azért, mert nem volt érzékük ahhoz, hogy levetve a szűk megfigyelések szemüvegét, a nagy átfogó betekintések bátor elbírálására vállalkozzanak. A mi könyvünknek célja és szándéka éppen az, hogy ezt a nagy távlatot mutassa be a világtükörben, azokban a nagy vonalakban, amelyek egyrészt a történeti fejlődést százados eredményeiben szemléltetik, másrészt a gazdasági életnek olyan összefogó képét adják, amelyek végeredményben alkalmasak arra, hogy az apró adatgyűjtésen fölemelkedve, állandó benyomásokat keltsenek mindazok lelkében, akik nemzetük sorsa és az európai műveltség nagy törvényszerűségei iránt érdeklődnek s értük aggódnak.

Még egy előzetes fölvilágosítással kell szolgálnom e könyv olvasóinak, mielőtt röviden tájékoztatom abban a tekintetben, hogy a világháború előtti és háború utáni gazdasági életnek mely részleteit és milyen sorrendben kívánja felölelni munkálatunk abból a célból, hogy mennél élesebb vonalakban rajzolhassuk ki a gazdasági összefüggések nagy és emberileg annyira érdekes törvényszerűségeinek legfőbb körvonalait. A világháborút, amint azt a politikai történelem is ma már napról-napra mind világosabban kideríti, nem emberek szeszélye okozta, hanem nagy földalatti erők hosszas előkészületei teremtették meg. Ugyanez a személytelensége megvan a gazdasági fejlődésnek is azzal a különbséggel, hogy természetesen mindenütt ott, ahol egy ilyen irtózatosságot, mint a milliárdnyi ember megöléséből és milliárdnyi érték elpusztításából álló háború avatkozik bele a gazdasági kifejlődésbe: bizonyos tekintetben a gazdasági életnek megint újra kell kezdenie a maga történelmét és kifejlődését, amelyet éppen ez a retentív anatómiai beavatkozás megsértett. Hasonlatos ez ahhoz a minden biológus és orvos által ismert testi »folyamathoz, amely mindannyiszor előáll, valahányszor valamely sebészeti műtét vagy sebesülés alkalmával az emberi test minden mirigyének és sejtjének és nemcsak a legközvetlenebbül érintett testrészeknek egybe kell hatnia arra, hogy a megsértett vagy hiányzó, összetört vagy eltávolított részek kipótoltassanak és az organizmus élete ezáltal biztosíttassék. Amint nem lehet meghatottság nélkül olvasni a legegyszerűbb élettani könyvnek azokat a leírásait, amelyek jelzik, hogy minden ilyen a testet ért sérelem alkalmával igyekeznek a vértestecsek, a kiválasztó mirigyek, a felhám egyes részei újrakezdeni a veszélyeztetett rész megsérült életét: éppoly mélyről jövő s oly szerves az a folyamat is, mely a gazdasági élet háborús beavatkozásai alkalmával előállt. Könyvünk főfigyelmét erre is fogja fordítani. Ez éppen a fölvetett problémák nagy és maradandó érdekessége. De hogy az olvasó ezt igazság gyanánt elfogadhassa, ahhoz nemcsak abban a tudatban kell lennie, hogy ami ezután a világháború következményeképpen vár az emberiségre, Európára és hazánkra, az mind törvény szerűsége alapszik: okvetlenül szükséges, hogy a gazdasági törvényszerűségnek ezt a tudatát, amely nélkül logikai gondolkodás el nem képzelhető, visszavetítse a múltra is, tehát a háború előtti időkre. Ez azt teszi, hogy a háború előtt oly gazdasági helyzet alakult már ki, mégpedig törvényszerű alapon, amely szintén nem parancsszóra támadt, se nem valamely ötletből állott elő, hanem hosszú százados és emberileg föltartóztatlan folyamatnak volt éppúgy az ered-

ménye, amint nem véletlen és nem ötletszerű az, hogy a földtani korszakok hogyan rakódtak le egymásra a földgömb kialakulásában. Amint a lábunk alatt levő talaj és annak minden rétegződése ilyen törvényszerű óriási evolúciónak a néma eredménye, éppúgy az a gazdasági helyzet is, amely a világháború előtti nemzedéknek a talpa alatt kiképződött, hosszú és láthatatlan, de föltartóztatlan világvonulásnak a végső kialakulását jelentette. Ezért mindenki, aki nem olcsó hatásokra pályázik, vagy nem akar egyoldalú igazságok föltüntetésével álképek és ábrándok után indulni: kell, hogy amidőn a világháború politikai helyzetképével és annak minden mélyreható okával tisztába jön, egyúttal az Európa-amerikai gazdasági világ huszadik századi „megérkezését” is a történelmi adottság és törvényszerűség szemüvegével és ne egyéni hajlamai szerint nézze. Ezért kerül szembe módszerünk minden felületes szemlélővel és politikai demagóggal, akik azt hirdetik, hogy egyik vagy másik gazdasági osztály határozta el vagy követelte éppen a háború megindítását. Ezért történik mindennekfölött az, hogy távol tartunk magunktól minden politikai jelszót és inkább lemondunk az érdeklődés fölkeltésének olcsó eszközeiről, semhogy a szigorúan tárgyilagos igazságföltárásban bármely hangzatos vagy csábító napi irányzat szolgálíva legyünk.

Ha most a Világtükör kettős lapjába betekintünk, akkor egyszerre látunk egy óriási anyagi szakadékot, mely tele van családok, nemzetek, egyesek, sőt az utánunk következő nemzedék vagyonának romjaival és ugyanakkor nagy eszmék bukására, világnézetek gomolygó küzdelmére, mindezek által okozott társadalmi földrepedésekre bukkanunk. Ezért van, hogy könyvünk kezdetén egyszerre tárgyaljuk a világháború hatását, először az egész földterület életjelenségeire, azután a gazdasági eszmékre s megint azt a nagy kérdést, hogy: mibe került az emberiségnek a világháború? Ennek az összefoglalásnak, mely egyben, mint az olvasó látni fogja, nagy szétválasztás is, igen messzemenő jelentősége van nemcsak e kötet egész alaki szerkezetére, hanem arra a felfogásra is, amellyel a szerzők az egész anyagot megmarkolni és az olvasó látkörébe beleilleszteni kívánják. A gazdaságtudomány tudniillik, amelynek itt egy rendkívül izgató és nemzedékekre kiható válságos kérdésben kell a nagy próbát kiállania: ez a tudomány a maga mély elgondolásaiban és szinte bölcsészeti leszűrődéseiben mindig kettős igazságsorozatot mutat. Tárgya és anyaga egyszerre a szellem és anyag. A kettő egymástól éppoly elválaszthatatlan, amint az élettan nem tudja elválasztani egymástól az emberi idegrendszernek tárgyi-

lagosan megfigyelt és az emberi életnek szubjektíve átértzett, de kettősségében egyet alkotó jelenségeit. Mindenkinek, aki nem a mindennapi kenyérgond megoldása, avagy valamely politikai cél szolgálata okából lát hozzá, hogy a gazdasági élet nagy igazságait, vagy azokból legalább egy szemernyi darabot felkutasson: a bennük megnyilvánuló kettősségnek a valósága rögtön és annál hatályosabban elébe ugrik, mennél mélyebb rétegekre akar lehatolni az igazság belső rejtelseibe. Ez éppen az izgató és maradandó a gazdasági törvényszerűségek tanaiban. Már maga az a nagy kérdés, mely Stammler Rudolf híres munkája óta nem hagyja nyugodni sem a szociológusokat, sem a jogászokat s mely abból áll, vajjon az emberi társadalomban mi az elsődleges, mi az, ami előbb születik: a jog-e, vagy a gazdasági élet: maga ez az örökítő probléma mutatja, hogy ennek a tudománynak az igazságai igen mély eredetűek, melyek egyrészt lenyúlnak minden emberi társadalom kezdetéig, másrészt pedig kétségeik vagy összhangjuk a figyelő emberi lélek legmélyebb húrjait rezdíti meg. Azt mondhatnók, hogy a gazdasági életnek minden részlettörvénye mögött mély metafizikai kérdések rejtőznek. Mihelyst ezt észrevettük, akkor természetesnek találjuk, hogy ezek a metafizikai kérdések a részletigazságok mögött elbújó nagy „Ding an sich“ (a magában való igazság) jelképei és hogy természetesen ez a mély és rejtelmes voltuk annál hamarabb felbukkanik az érdeklődő vagy a kutató előtt, mennél mélyebbek azok a rázkódtatások, amelyeken a társadalom keresztülmegy. Mivel pedig a világháború eddigelé a legnagyobb és méreteiben minden más történelmi jelenséggel szemben összehasonlíthatatlanul katasztrófálisabb rázkódtatás, melyen valaha az ember társadalmi élete megfigyelhetően keresztülment: nem csoda, ha bármely részletkérdését is fogja könyvünk a gazdasági élet most bekövetkezett változásainak tárgyalni, azok között mindig ott fognak lappangani ezek a nagy és örök, de éppen azért rendkívüli érdeklődést keltő problémák.

Könyvünk éppen azért, midőn összefogó módon akarja a nagy világválság kettős képét bemutatni, mindig egységesen bennmarad a most jelzett nagy metafizikai és emberi igazságok reflektorának a kápráztató körzetében: ennek a megvilágításnak rendeli alá, annyival is inkább egész tartalmát, mert csak így tudja megóvni azt a kitűzött feladatát, hogy se az egyes adatok ne váljanak aránytalanokká, sem a különböző szerzők ne távolodjanak el közös munkájuk központjától. Így véljük leginkább szolgálni az olvasónak úgy érdeklődését, mint azt a magasabb célt, hogy a maradandó igazságokat igyekezzünk becsületes lélekkel elébetárni.

Az a kettősség, amelyre előbb céloztunk, tudniillik, hogy a jogtudomány és a gazdasági tanok közül melyik az eredetibb, az elsőségebb, tehát melyiknek kell magát a másik urának elképzelnie: a világháború után megjelent szociológiai tanúsága szerint csak úgy oldható meg az igazi tudományosság szempontjából, ha azt az álláspontot foglaljuk el, hogy ugyanaz a jelenség egyik oldalról nézve jogi tünet, másik oldalról nézve gazdasági esemény. Ebből következik, hogy jog és gazdasági törvény egyenrangúak, hogy minden nagy jelenségben, ami az emberiséget vagy a nemzetet éri, mind a kettőt meg kell találnia, és hogy bármelyiknek hiányossága a másakra is károsan hat vissza. Ebből következik, hogy úgy a világháborút megelőző, mint a világháború után elkövetkezett tüneteményeknek az igazi mértéke az, hogy bennük egyfelől a gazdasági szükséglet, mely mindig az egyénből indul ki és másfelől a jogi forma, amely mindig a közösségnek (állam, község, osztály vagy felekezet) terméke, meg tudták-e egymást találni, úgy, hogy egyensúlyban vannak és egyik kitölti a másik körvonalait. Mihelyst jogi és gazdasági célszerűség szembekerülnek egymással, előáll nemcsak az illető nemzet testében, de az illető nemzet minden fiának lelkében az a szakadás, amely minden egyéni vagy nemzeti nyugtalanságnak és boldogtalanságnak örök forrása. E könyv kutatásai éppen azt fogják tanúsítani, hogy a világháború előtti időben, a nagy katasztrófát követő évtizedek, vagyis a mi mostani állapotunk igaz képével összemérve, a tükör azt mutatja, hogy a háború következtében a nemzetek és egyének lelkében ezek a szakadékok tetemesen mélyebbek lettek és kiszélesedtek. Jogi és gazdasági követelmény ma sokszorosan távolabb állnak az összhangtól, mint a béke korszakában és éppen azért úgy az egyesek gazdasági berendezésében, mint a nemzetek jogi kialakulásában megnyílt ellentétek sokkal több súrlódási és nyugtalanító felületet adnak, mint 1914 előtt bárhol a világon. Könyvünknek első kötelessége lesz ezt a nagy drámai összeütközést végigkísérni a modern gazdasági élet minden nevezetesebb rétegén.

Nem ok nélkül jeleztem néhány bekezdéssel előbb, hogy a könyv egyszerre indul ki a világháború által az eszmékben okozott forradalmakból és ugyanakkor azokból a milliárdnyi veszteségekből, amelyeket az emberiség egyrészt a modern technika legtokéletesebb eszközeivel végbevitt tőke- és anyagpusztítás által, másrészt a legdrágább gazdasági készségnek, az embernek magának tízmilliószámra való elpusztítása és nyomorékká tétele, harmadszor pedig a megszokott gazdasági összetartozások erőszakos megszakítása által szenvedett. Világnézeti megzavarodások és anyagi kártevés

összefüggenek. Az ok és okozat, vagyis az a kérdés, hogy melyik volt előbb s melyik következett utána, itt éppoly kevésbé állítható glédába, mint ama fentebbi másik, léleknyitó problémánál, tudniillik jogszabály volt-e előbb, vagy a gazdasági jelenség? A történelemfilozófia tanulsága szerint, s ezt a világháború utáni történethatározók egyhangú felfogásának jelezhetjük, az 1914—1918-as időszaknak a jelenségei oly óriási méretűek, hogy azokból egyszerű levezetéssel soha az emberi elme nem fogja kihámozni azt, hogy iskolai fekete táblára írt algebrai következtetések alakjában ok és okozat, indítás és következmény, hatás és ellenhatás milyen viszonyban vannak egymással. Éppen a világháború vitte a gondolkodókat arra a megismerésre, amihez a fizikai tudományok már a fölvilágosodás korában eljutottak, hogy tudniillik a dolgok végokának megismeréséről az emberi elmének le kell mondania. Amint a vegytan és a természettudomány ma már nem próbálkoznak alchimeával, sem „entitások“ szellemi felidézésével, hanem megnyugodtak abban, hogy sem a villamosságnak, sem a vonzásnak, sem az alapelemeknek végső természetét soha megérteni nem fogjuk, mert emberi elménk korlátai csak a tüneménysorok fölismerésére és összekapcsolására képesítenek: akként a világháború nagy kiábrándító folyamata a politikát és a történelmi megfigyelés minden fajtát, tehát a gazdasági történet gondolkozóit is rátanította arra a keserű, de nagy tanulságra: hogy végokokat a történelemben se keressen az ember, mert az ily kutatás túlmegy az igazságok emberi földérintésén és ábrándok vagy utópiák álmába csap át. Ekként munkánk álláspontja, amelyet egész szerkezetén keresztül-vittünk, e nagy kettősség szempontjából is igen világos és határozott, összefoglalhatjuk ekképen: az anyagi változások egyik oldalát képezik ugyanannak a társadalmi jelenségnek, ami a másik oldalon eszmék forradalmából áll. A világháború tehát, melyet úgy fogunk fel, mint az emberiségre rászakadt jelenséget, egyszerre anyagi és szellemi kérdés, és hatásának igaz körvonalakban való bemutatása csak akkor követelheti meg magának az igazságkutatás nevét, hogyha mind a két oldalról megkapja a maga teljes és lehetőleg elfogulatlan megvilágítását.

Erre a célra tör e könyvnek egységes munkában egybeforrt minden munkatársa. Erre a világításra állítottuk be azt a nagy tükröt, amelynek kettős lapját most a világháború eseményének elválasztó ormáról akarjuk az olvasónak fölmutatni. Mindnyájan a kép teljességére törekszünk, ezért a jog és gazdaság összeütközései, valamint a szellemi és anyagi erők meg-rázó tusája a modern gazdasági élet összes rétegein át igyekvésünk szerint

föltáratnak. Igyekvésünk arra törekszik, hogy a legnehezebben megközelíthető gazdasági alakulatok is beleillesszessenek ebbe a megvilágított körzetbe. Ugyanazt az aknát mélyítjük le a földbirtokpolitika mindig rendkívüli jelentőségű jelenségeibe, mint a nyersanyagkérdésnek, mely éppen a világháború után nyerte meg világjelentőségét, a föltárásaiba. így szálunk le abba a szövevényes rétegbe, mely egyszerre bámulatraméltó műszaki haladás és millió ember sorsát eldöntő szociálpolitika, tudniillik az ipar világfejlődésébe. A közlekedési eszközök naponként tapasztalható hihetetlen fejlődése és az a viszony, amely e látszólag csupán műszaki kérdés és az egyes államok gazdasági berendezkedése, sőt társadalmi kiforrása között láthatatlanul fennáll és a világháború által egymást siettetve szövődik: képezi föltárássunk következő tárgyát. A világkereskedelem és ezt a nagy és bonyolult hálózatot a legfinomabb szálakkal beborító hiteljelenségek következnek fölemelkedő sorrendjükben és naponként megújuló váratlanságukban munkánk során. Vizsgálatunkat és ezzel a könyvet a háború utáni nemzedék minden tagját naponként leginkább izgató főfő probléma, a pénz sorsa és misztériuma zárja be, amely egyben alkalom arra, hogy végül a világgazdaság mai legvégső kialakulását egyetlen átfogó tekintettel még egyszer magunk elé idézzük.

Ha becsületes munkánk azt a megértést találja a magyar olvasónál, melyet várunk, akkor igaz törekvésünk és együttes buzgólkodásunk elérte célját: a Világtükör tiszta és maradandó képet fog adni mindazoknak, kik bátrak ahhoz, hogy az igazságba beletekintsenek.

Munkánkat akként osztottuk be, hogy ez áttekintő bevezetés után Bállá Antal (II.) e nagy megrázkódásnak a gazdasági eszmékben mutatkozó változásait tárja elénk. Ifj. Leopold Lajos (III.) széles ecsettel festve bemutatja azt a megrázó képet, amelyet a világháború után a világ gazdasági élete mutat, a földült szántóföldtől kezdve az árupiacok széttépéséig. Utána Fellner Frigyes (IV.) pontos számításokat ad arról, hogy mibe került az emberiségnek a világháború. Ezután következnek a földbirtokpolitikának, az ipar- és szociálpolitika világfejlődésének, valamint a közlekedéspolitikának átalakulásai ifj. Leopold Lajos, Fenyő Miksa és Neumann Károly (V., VI., VII.) tollából. A könyv harmadik negyedét a hitelpolitikának és a pénz sorsának ismertetése képezi (VIII. és IX.), mely együttes munkája Koós Zoltánnak és Hegedűs Lorántnak. Végül „Világgazdaság” címen (X.) Balla Antal nyújt összefoglaló képet, ami által munkánk teljessé lesz.